

ЈУРИСДИКЦИЈА НАД ПРАВОСЛАВНИМ ЕПАРХИЈАМА У БАНАТУ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ ХВИИ ВЕКА (1690-1739)²

У раду је анализиран текст привилегија и других конститутивних аката који ма је уређена јурисдикција православне српске цркве у Банату у првој половини ХVIII века. Велики ратни сукоби крајем ХVII и у првој половини ХVIII века су дубоко и снажно утицали на историјски развој српског народа и оставили дугорочне последице. Организација Пећке патријаршије је у ово време у озбиљној мери измењена. На простору Хабзбуршке монархије је српска црква поново организована на основу Привилегија, под јурисдикцијом Арсенија III. Подршка духовном јединству цркве је у свакој прилици исказивана. Будући да се у време доношења привилегија Банат налазио под хабзбуршком влашћу, али је убрзо поново дошао под власт Османског царства, Банат је враћен под непосредну јурисдикцију новог патријарха у Пећи, Калиника I. Пожаревачки мир донео је нове територијалне промене, које су укључивале и долазак Баната под хабзбуршку власт. Једно од основних привилегијалних питања у периоду 1718-1739 било је јединство црквене организације. На основу релевантне грађе и литературе, закључује се да је стављањем у јурисдикцију Београдске митрополије нарушен изворни текст Привилегија, у којима стоји да су епархије у Банату непосредно подложне патријарху Арсенију III (последично - карловачким митрополитима), али је, имајући у виду ограничавајућу клаузулу, владар искористио право да протумачи привилегије.

Кључне речи: Српски народ, Хабзбуршка Монархија, (Београдско-) Карловачка митрополија, неоаквистика, ХVIII век.

*

Крупне територијалне и демографске промене које је донео Велики бечки рат (1683-1699) оставиле су тешке последице на Банат. Хабзбуршка војска освојила је Банат 1688. године, да би након османске победе код Качаника 2. јануара 1690. године и противофанзиве, Банат поново постао ратно

¹ aleksa.popovic@filfak.ni.ac.rs.

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200165).

поприште. Током 1695. и 1696. године је тежиште ратних операција било у Банату и Ердељу, где су иницијативу имале османске снаге, до пораза у Бици код Сенте 1697. године. Током мировних преговора у Сремским Карловцима одлучено је да се међудржавна граница одреди на географским границама Баната. (Бешлин, 2017: 288-290, 300-314). Према §2 Карловачког мира од 26. јануара 1699. године, одређено је да се Темишварски Банат „са свим дистриктима задржава у власти Османског Царства“ („*Provincia subjecta Aerei Temisvariensi cum omnibus suis districtibus, et interfluentibus maneat in possessione et potestate excelsi Imperii Ottomanici*“). Граница је успостављена на Моришу и на Тиси од ушћа Мориша до ушћа Тисе (Noradounghian 1897, №16; 183-184, 194).

Након Карловачког мира, а ефективно од 1690/1691, Банат је био под османском влашћу и на овај простор су се односиле одредбе берата за новог пећког патријарха Калиника I. Верске дужности надлежности и права патријарха биле су условљене редовним испуњавањем финансијских обавеза. Берат је садржао и географску надлежност патријарха, иако се на почетку налази општа формулација „патријарх Пећи и подручних места“.³ У формалном делу текста се изричито наводи да берат важи у „областима“: „Пећи, Скопља, Самокова, Дупнице, Џуме, Разлога, Криве Паланке, Штипа, Ниша, Београда, Смедерева, ејалете Темишвар, Босна, Јегра, Кањижа, Скадар, Призрен и њихова `подручна места`“ (Шулетић, 2011: 102). Јасна је разлика у поименичном називу места под османском влашћу и ејалете, који су потпали под хабзбуршку власт, те 17. априла 1691. године када је издат берат нису били у фактичкој власти султана. Како мир још није био потписан, наведени ејалети формално су и даље били у саставу Османског Царства, те су наведени, будући да је Пећка патријаршија имала јурисдикцију на поменути просторима и раније.

Основна јавноправна документа којима је одређен положај српског народа и цркве у Хабзбуршкој Монархији биле су српске привилегије Леополда I, донете 1690-1695, потом и њихове потврде 1706., 1713. и 1743. године (Радонић - Костић, 1954; Симеоновић Чокић, 2008.²). Исаија Ђаковић је у Трећој привилегији (4. марта 1695. године) потврђен за темишварског и јенопољског епископа и архимандрита манастира Крушедола; а Спиридон Штибица за вршачког (Давидов, 1994: 102). Трећа привилегија донета је на основу молбе патријарха Арсенија III да цар потврди црквену организацију српске цркве на простору Хабзбуршке Монархије. На патријархову молбу је Колонић уложио протест 28. јуна 1694. године, износећи тумачење да би се позитивним одговором на патријархов захтев угрозило угарско земаљско

³ Верска функција патријарха као носиоца берата је за државу била мање важна од улоге закупца државних прихода. Дажбине Пећке патријаршије су стога називане епископским мукатама. По фискалним обавезама, патријарх је у великој мери изједначен са осталим закупцима државних муката. (Шулетић, 2011, 97-99).

право, по којем у једној епископији може бити само један епископ - римокатолички. Колонић је предложио да се Арсеније III великим обећањима приволи на унију, а ако одбије, да се ограничи на Сентандреју. Трећа привилегија је првенствено санкционисала ново црквено уређење. Њоме су прихваћене одредбе претходне две привилегије (Давидов, 1994: 22, 29; ИСН III-1: 560, 564).

До почетка новог аустро-турског рата, 1716. године, није било промена у питањима црквене власти у Банату. У овом периоду је, међутим, коначно уређен статус православне српске цркве у Хабзбуршкој Монархији и њен положај у оквиру Пећке патријаршије. Након одлуке Крушедолског сабора и патријарашке грамате из 1708. године, одређен је аутономан статус Крушедолске (од 1713. годне Карловачке) митрополије у Пешкој патријаршији. Са територијалним променама у рату 1716-1718 године, санкционисаним Пожаревачким миром, статус Карловачке митрополије није промењен, али је на простору Краљевства Србије, основана Београдска митрополија. Мир у Пожаревцу од 21. јула 1718. године је склопљен на начелу *uti possidetis* (ИСН IV-1, 107-108, 111). Већ први члан Пожаревачког мира од 21. јула 1718. године одређује да Банат долази под хабзбуршку власт: „... et cum partes Valachie cis Alutam fluvium sitae cum locis et munimento Temeswarini in potestate, et possessione Sac: Romanae Caesareae Regiiaeque Majestatis sint ... inde vero juxta ripas Danubii fluvii cversus Orsavam usque ad locum è cujus regione Timock fluvius in Danubium influit, constituentur confinia, atque ut antehac circa fluvium Marusium observatum fuerat...” (Noradounghian, 1897: №19; 208). Члан 2 одређује границу јужно од Дунава (Noradounghian, 1897: №19; 208-209, 216-217).⁴

Као војно-цивилни орган управе у Банату организована је Темишварска администрација. Обухватала је простор између Дунава, Тисе, Мориша и Карпата, уз Оршавску вишу обласну управу (оберфервалтерство), која је обухватала крајеве са обе стране Дунава. На чело Темишварске администрације је постављен гроф Флоримунд Мерси. Угарска дворска канцеларија тражила је да се све новоосвојене територије припоје Угарском краљевству, што није прихваћено, већ је организована власт под управом Неоаквистичке комисије. Банат је под врховну јурисдикцију Београдске митрополје стављен 1720. године (ИСН IV-1, 125-126). Привилегије нису проширене у изворном смислу, већ су протумачене у две Деклараторије (1727. и 1729.) и два Рескрипта (1732. и 1734.). Проширење привилегијалних права на Србију и Банат је значило да српски народ и у новоосвојеним територијама представља јединствену народну целину. Важни моменти у овом смислу били су

⁴ Банат је био предвиђен за огледену економску област, првенствено намењену насељавању Немаца. Нацрт за изградњу јаке привреде је подразумевао насељавање и развој ратарства у коморским поседима у Банату, ослоњени на трговинске везе са Османским Царством и преко Славоније и Хрватске везани извозно ка јадранским лукама (Györe, 2014:286, 291).

1720/22, 1726. и 1731. године, када је одређено народно и духовно јединство на народноцрквеним саборима. Двор је ове одредбе прихватио само условно. Сабор 1722. године у Петроварадинском Шанцу је одређен само за подручје Карловачке митрополије, уз изричиту забрану учешћа представника са подручја Београдске митрополије. На сабору је био присутан, ипак, београдски митрополит Мојсије (Петровић) (ИСН IV-1, 127).

Хабзбуршка освајања 1716-1718 су довела до парадокса у привилегијалном питању. Наиме, Угарска дворска канцеларија је тражила проширење своје надлежности и на *Orientalia*, док је Карло VI увео посебне управе подређене директно Двору и посебну црквену организацију. Све до 1717. године су угарске власти инсистирале на томе да Привилегије важе једино јужно од Саве и Дунава, а од овога тренутка су биле изричито против проширења Привилегија на простор Неоаквистике. Текстови потврђених диплома за митрополита Мојсија (Петровића), 10. септембра 1720. преко Дворског ратног савета и 8. октобра 1720. године преко Угарске дворске канцеларије, не пружају доказ о формалном проширењу Привилегија. Инсталација митрополита Мојсија је предвиђена за децембар 1718. године, али је одлагана док није потписан његов споразум са грофом Одвијером, 24. априла 1720. године, по којем се митрополит одриче хиротоније све док не добије потврду од владара и обавезује се да ће поштовати праксу тројне кандидације. На овај начин су Привилегије нарушене на простору Неоаквистике. Инсталација је маја 1720. године спроведена као акт царске милости (Точанац, 2008: 128-132).

Од освајања Баната, до његовог прикључења Београдској митрополији, статус православних епископа у Банату био је правно нерегулисан. Они до тада нису добили потврдне дипломе од цара Карла VI, а након освајања Баната 1717. године, престало је важење султанских берата. О статусу банатских епископа распитивао се током 1719. и 1720. године карловачки митрополит Вићентије (Поповић), тежећи да у складу са Привилегијама, реши питање јурисдикције у Банату. Ова његова активност остала је без резултата, будући да је у Бечу одлучено да се банатске епископије, будући да је Банат организован као посебна област у надлежности Неоаквистичке комисије, припоје Београдској митрополији. Митрополит Вићентије (Поповић) је 9. (=20.) маја 1719. између осталог тражио и потврдне дипломе за темишварског владика Јоаникија и вршачког Мојсија. За испуњење захтева, делегацији која је ишла за Беч је наложио и да у Туру, као дишкрецију, предају вино саветнику Дворског ратног савета грофу Гваријенту и секретару Дворског ратног савета, Јосифу Етелу (Точанац, 2005: 24). У писму од 9. (=20) маја 1719. (№ I) је митрополит писао архиђакону Василију Димитријевићу и писару Данилу, под P.S. да код Гваријента „пита“ за потврдне дипломе за темишварског и вршачког владика. (Точанац, 2005: 23). У писму од 14. (=25) маја 1719. године (№ IV), митрополит настоји да се потврде издају „ ... на

исту форму наши стари општи привилегијах от цесарског величанства изтати да би отправио...“ (Точанац, 2005: 26-27). У писму од 13. (=24) августа (№ V) пише ће се задржати у Бечу док „дигнемо от канцеларије наше послове народне“ тј. док не добије Резолуцију у руке, будући да је усвојен на свим дикастеријама и да ју је цар одобрио (Точанац, 2011: 147).

Мада је током рата 1716-1718 године митрополит Вићентије (Поповић) био фактички признат за митрополита на простору целе Хабзбуршке Монархије, Карло VI је 1718. године признао Београдску митрополију, иако је претходно постигнут договор да Вићентије буде митрополит целе православне цркве под хабзбуршком влашћу. Стварање Београдске митрополије као јавноправне институције Хабзбуршке Монархије је озваничено конфирмационом дипломом Карла VI од 30. августа (=10. септембра) 1718. године, када се састојала једино од Београдске (Сервијске) и Ваљевске епархије. Београдској је, у односу на ранији период, прикључен и Браничевски дистрикт из Видинске епархије, која је остала у Османском Царству. Иако се у Трећој Привилегији 1695. године банатске епархије изричито помињу под јурисдикцијом партијарха Арсенија III, оне су 5. (=16) новембра 1720. године прикључене Београдској, а не Карловачкој митрополији⁵. Патријарх Мојсије (Рајовић) је у ово време био заокупљен Тимотејевим превратом, али је више поверења полагао у Вићентија. Иако је граматом од 26. августа 1721. године признао Београдску митрополију, истакао је нужност њеног сједињења са Карловачком.

Митрополит београдски Мојсије је током 1723. године упутио захтев Београдској администрацији да уважи сва привилегијална парава. Дворски ратни савет и Београдска администрација су се сложили да Привилегије треба прогласити, али да их претходно треба сузити. У промеморији Дворског ратног савета цару, стајало је да жалбе које митрополит Мојсије пише двору не могу бити уважене јер Привилегије важе само за Угарску⁶, а да за Србију и за Банат морају бити проглашене преко Београдске и Темишварске администрације. Пошто је изнет став да није познат текст привилегија за Банат и за Србију, Дворски ратни савет је изнео предлог да се за новоосвојене крајеве изда протумачени текст постојећих Привилегија (што је у складу са ограничавајућом клаузулом из 1713.). Од Београдске администрације је 1724. године затражено да упути предлог тумачења. Предлог са пратећим извештајем је послат Неоаквистичкој комисији, а потом и цару. Усвојени

⁵ Народни прваци су предали писмо у коме су тражили да Мојсије (Петровић) буде митрополит у новоосвојеним областима. Међутим, они су побркали значења ове титуле у Османском Царству и Карловачкој митрополији, што је Двор вешто искористио, на предлог Евгенија Савојског коме је писмо било упућено.

⁶ Што је управо супротно оригиналном тексту Привилегија, у којима стоји да оне важе „...у целој Грчкој, Рашкој, Бугарској, Далмацији, Босни, Јенопољу и Херцеговини, као и у Угарској и Хрватској, свугде где стварно живи...“ („... in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia et Herzegovina, nec non in Hungaria et Croatia, ubi de facto existunt) (Радонић-Костић, 1954: 24).

текст у девет тачака је био основ за сва каснија сужавања привилегија (То-чанац, 2008: 133-134). Посебна потешкоћа у овом погледу била је у томе што је Темишварска администрација имала већи значај у државној организацији, а да је у црквеном погледу, предност дата Београдској митрополији. Важност Баната огледа се и у томе што су се тамо налазиле највеће и најбогатије епархије. Никола (Димитријевић) је два пута постављан за администратора. Од освајања Баната, само је Мојсије (Петровић) као београдски митрополит, био администратор Карловачке митрополије.

Због болести митрополита Вићентија, за коадјутора је изабран београдски митрополит Мојсије, на сабору 1722. године у Карловцима, што је Двор без успеха покушао да оспори. Сабор 1725. године је истакао да је црква увек била јединствена. Гроф Одвијер није успео да спречи избор митрополита Мојсија Петровића за карловачког митрополита, али је Двор признао избор 27. фебруара 1726. године, уз то да се он не може сматрати митрополитом јединствене митрополије, већ само карловачким, за шта је изабран, док је због упражњења београдске митрополије, остао њен администратор. Одвијер је 10. марта 1726. године пренео и владарев захтев да се уједињење не признаје. Највероватнија тежња Мојсија (Петровића) била је да се Карловачка митрополија подреди Београдској, као старијој, што је у сагласности са граматом патријарха Мојсија (Рајовића) и ставом сабора, али током заседања то није било могуће постићи због изричитог противљења комесара. Притом, укидање Карловачке митрополије би значило и укидање Привилегија, јер оне нису потврђене за Београдску митрополију. Сабор 1730. године је настајао у овом правцу, али је митрополит Мојсије умро. За администратора је постављен темишварски владика Никола (Димитријевић) за обе митрополије. Кандидати за новог митрополита су постали он и арадски владика Вићентије (Јовановић), тј. из сваке митрополије по један, што је Двор подржао 23. октобра 1730. године. Обојица су се, међутим, изјаснила за јединствену митрополију.

*

Привилегијално право слободног постављања епископа је важило у Карловачкој, али не и у Београдској митрополији. У Београдској митрополији је 26. августа 1720. године прихваћено начело тројне кандидације, када је Мојсије (Петровић) издао писмену потврду Одвијеру да ће се држати упутства и да никог неће хиротонисати пре цареве дозволе. Мојсије (Петровић) се трудио да осигура избор својих кандидата на епархијски трон. Први владика који је овако постављен би био је вршачки епископ Никола (Димитријевић). Како није знао за овај споразум, митрополит карловачки Вићентије (Поповић) је 25. октобра 1725. године оштро протествовао и саветовао Мојсију (Петровићу) да постави епископа и од цара тражи потврду, као што је до тада и био обичај, заснован на Привилегијама. Ово је митрополит

Мојсије прихватио, али под притиском Двора је морао да прихвати тројну кандидацију, иако је изнео аргумент се ради о новотарији, супротној Привилегијама. Тројна кандидација је послата Банатској администрацији, која је предлог проследила цару. Царево одобрење за Николу (Димитријевића), стигло је 4. (=15.) децембра 1725. године. У овом акту, цар је још једном потврдио јурисдикцију беорадског митрополита у Банату. У Вршачкој епархији су у периоду 1718-1739 године били и Крајински, Кључки и Кривински дистрикт, који су формиран и јужно од Дунава и раније припадала Видинској епархији. (Пузовић, 2022: 20-23, 27).

Након смрти Вићентија Поповића 23. октобра (=4) новембра 1725. године је у Крушедолу одржан незванични сабор са кога је послата молба цару да коадјутора Мојсија потврди за архиепископа и митрополита. Истакнуто је да је српска црква одувек била јединствена „*institutio ecclesiae nostrae antiquitus etiam unus arhieriscopatus fuerit.*“ (Радонић, 1909: 265-269; Точанац, 2007: 208). Након инсталације у Карловцима 27. фебруара (=10. марта) 1726. године, Мојсије Петровић се самостално титулисао као *Архиепископ и митрополит београдски, и целог православног хришћанског народа под влашћу римског цара, и Његовог Величанства саветник, и остало* (Точанац, 2007: 209). За карловачког митрополита потврђен је преко Дворског ратног савета и дворске коморе 6. марта 1727, а преко Угарске дворске канцеларије 24. маја 1728. године, док му је посебним рескриптом од 1. априла 1727. призната администрација над Београдском митрополијом (Точанац, 2007: 210).

Према тачки 9 Упутства за комесара на народноцрквеном сабору 1726. године, грофа Одвијера, издатог 12. јануара 1726. године, стоји да комесар допусти једино избор митрополита према којем митрополит има надлежност само у духовним стварима. („*nur allein in puris spiritualibus et ecclesiasticis zu gebüethen*“) (Радонић, 1909: 272). Георг Кох је, испред Неоаквистичке комисије, послао писмо митрополиту Мојсију (Петровићу) у коме је наведено да је Комисија пристала на сазивање Сабора, али уз клаузулу да би се могао сматрати штетним по „најсветије ствари државе“, због чега убудуће не треба сазивати Сабор, нити подржавати сличне непредвиђене ствари. Митрополит је оштро одговорио на ово писмо, наводећи да је клаузула коју је Кох изнео против основа и да крши царску реч из Привилегија, где је предвиђено постојање само једне архиепископије, а то што су се 1726. године затекле две архиепископије, последица је проширења државне територије (и то уз подршку управо Срба). Сходно томе, митрополит је изнео да је Комисија поступила супротно привилегијама и чак пошла против царске речи. Поврх свега, митрополит је наслутио да је Комисија саму себе ставила као инстанцију испред цара (Радонић, 1909: 274-275).

Територије под јурисдикцијом Мојсија (Петровића) је била уређена у неколико територијалних области Хабзбуршке Монархије, што је додат-

но усложњавало питање статуса самог митрополита. У том смислу, преко Дворског ратног саветца, митрополиту је 27. маја 1727. године гарантовано уживање привилегија и у будуће, што значи и у смислу аката који буду донети и након добијања писма, будући да се формулација односи и на будуће одлуке. Овим документом су на специфичан начин задржане и све одредбе привилегија, јер је митрополит, као старешина српске цркве, највиши представник народноцрквене аутономије, коју Привилегије прописују. На ово заштитно писмо се двор није много обазирао, јер су већ Деклараторије и Рескрипти важили за Београдску митрополију, а само писмо није издато преко Угарске дворске канцеларије (Ђорђевић - Поповић, 2022: 29-34). После смрти митрополита Мојсија, бирови табански, сентандрејски и пештански су 6. (=17) септембра 1730. године писали темишварском владици и администратору Београдске митрополије Николи (Димитријевићу) да су добили позив и пуномоћја за Сабор и писма од народног секретара Јосифа Јамбрековића, али и да се „надају“ (што је својеврсна форма претње) да ће он следити пример покојног Митрополита у вођењу народних послова, као и народну вољу и да ће деловати у договору са народом, при чему „препоручују“ своју помоћ (АВ, ББЖ, 78-2/1730).

Према рескрипту Карла VI од 20. новембра 1730., одобрен је Сабор, али са изричитим навођењем избора двојице митрополита. За комесара је постављен гроф Локатели. Сабор се позвао на Привилегије, које је потврдио и сам цар Карло VI. Пуномоћја су била срочена тако да владике морају да присуствују, а уколико због изузетних околности не буду могли, морају да опуномоће другог владика да гласа у њихово име. Након одлучног става Сабора да се изабере један митрополит, изабран је Вићентије (Јовановић) кога је цар и потврдио, уз изричит став да се ради о изузетку и да након његове смрти имају бити изабрана двојица митрополита. Инструкција комесару да дозволи уједињење је стигло 30. марта 1731. године. Нови митрополит, Вићентије (Јовановић) је 13. јула 1731. године потврђен за митрополита карловачког, београдског и оних осталих новостечених области. У потврдној дипломи митрополита Вићентија (Јовановића) стајало је да цар није дозволио коначно и стално уједињење „држава новодобитих митрополији карловачкој“ (ИСН IV-1, 128-130; Точанац, 2008: 146-166).

Након смрти митрополита Вићентија (Јовановића), ово питање није отворано из опортуних разлога у току рата, а већ после Београдског мира почео је и нови рат, за аустријско наслеђе и реформе, у светлу којих се изишло у сусрет захтевима угарских сталежа који су 1718-1729 упорно одбијани. Београдски мир у §3 одређује границу на Сави и Дунаву према линији одређеној Карловачким миром: „Les limites deux Empires seront le Danube et la Save et celles de la Servie seront, du côté de la Bosnie, les même qui avaient été réglées par le traité de Carlowitz“. Чланом 5 одређене су границе у Банату, при чему је Банат остао Хабзбуршкој Монахији: „...le Banat de

Temeswar appartiendra tout entier à l'Empereur des Romains jusqu'aux confins de la Valachie ; excepté cette petite plaine qui est en face de l'île Orsova, et qui se trouve circonscrite, d'un côté par la rivière de Czerna qui vient de Méhadia, de l'autre par le Danube et un ruisseau qui borde la Valachie autrichienne : et enfin par premières hauteurs ou Banat qui sont vis-à-vis Orsova, selon une ligne qui sera tirée d'une rivière à l'autre, en gardant partout une égale distance entre les dites hauteurs et le Danube, laquelle plaine restera à l'Empire Ottomane, à condition que, si les Turcs viennent à bout de détourner toutes les eaux de la Czerna de manière à les conduire derrière et attendant le vieux Orsova, alors le vieux Orsova devenu contigu à ladite plaine, sans y comprendre son territoire, appartiendra à la Porte Ottomane, bien entendu qu'elle ne pourra jamais la fortifier..." (Noradounghian, 1897: №24; 245-246)

Патријарх Арсеније IV (Јовановић) је, после преласка у Београд у Другој Сеоби Срба 1737. године, провизорно признат за старешину српске цркве у Монархији, „... желећи да се за први мах постара за овај народ, који је недавном смрћу Вићентија Јовановића, остао лишен *свог црквеног поглавара* (курзив А.П.), наиме митрополита и архиепископа“ (Давидов: 1994: 52). Арсеније IV је примљен 23. фебруара 1741. године у аудијенцију на Двор, где је поднео молбу да буде признат у патријарашком достојанству и да буду потврђене Привилегије. За патријарха је поново потврђен 24. априла 1743. године. У овој потврди, стоји изричито „... да се Арсеније Јовановић за таквог призна и поштује у целом народу расцијанском поменутог грчког обреда који (као што је речено) живи у нашим крајевима и областима ... ма где се налазили и ма где боравили под јурисдикцијом, свете, горепоменутог круне нашег краљевства Угарске и крајева који су јој прикључени.“ (Давидов 1994: 104, 107, под 33-ће). Из овога се види и да, након мира са Османским Царством, а у светлу нових односа у Пећкој патријаршији, Бечки двор није признао старешинство патријарху над целом територијом Патријаршије.

*

Организација православне српске цркве у првој половини XVII века била је умногоме условљена политичким односима на подручју које је обухватала. У складу са политичко-територијалним и административним променама, нужно се морала мењати и организација подручја Пећке патријаршије, што се у разматраном периоду посебно односило на Банат. Након краткотрајне хабзбуршке власти, са склапањем Карловачког мира, Банат је био под влашћу Османског Царства, до поновног хабзбуршког освајања 1717. године. Новоосвојене територије стечене Пожаревачким миром, Беч је у највећој мери организовао као посебне управне целине. Политички разлози су преовладали у организацији и цркве, те је организована посебна, Београдска архиепископија. *De facto* уједињење митрополија постигнуто је 1726., а *de iure* 1731. године. (Точанац, 2007: 201-203). Након дипломе

1718. проширеном дипломом од 21. новембра 1720. су и банатске епархије прикључене Београдској митрополији (Точанац 2007: 204). Патријарашка грамата из 1721. године је признала фактичко стање, а Сабор 1722. године је одлучио о првом кораку ка уједињењу (Точанац 2007: 205-206). Са губитком Београда и променом односа унутар Хабзбуршке Монархије након Београдског мира и отварања питања аустријског наслеђа, Марија Терезија је потврдила Арсенија IV као „митрополита и архиепископа овостраних Срба“, 21. октобра 1741. године (Швикер, 1998: 72), што је, такође, потврда условљености црквене организације политичко-административном, јер је у овом периоду дошло до промене уређења у сâмом Банату, као и у целој „неоаквистици“, у оквиру прекомпозиције односа централних власти према Угарској (Györe, 2014: 308-310).

Извори и литература

Архивска грађа

АВ, ББЖ - Архив Војводине, Нови Сад, фонд Бачко-бодрешка жупанија.

АСАНУК МПА „А“ - Архив српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Сремски Карловци, Митрополијско-патријаршијски архив, фонд „А“.

Објављени извори

Ђорђевић - Поповић, 2022: М. Ђорђевић, А. Поповић, Птотврда привилегијалних права митрополита Мојсија Петровића из 1727. године, Ниш: *Балканске синтезе. Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој*, IX-2, 29-37.

Радонић - Костић, 1954: Ј. Радонић, М. Костић, Српске привилегије од 1690. до 1792. године, Београд Српска академија наука и уметности.

Радонић, 1909: Ј. Радонић, *Прилози за историју Срба у Угарској у XVI, XVII и XVIII веку*, Нови Сад: Матица српска.

Точанац, 2005: И. Точанац, Пет писама карловачког митрополита Вићентија Поповића из 1719. године, Београд: *Мешовита грађа - Miscellanea*, 24, 17-27.

Точанац, 2011: И. Точанац, Писма карловачког митрополита Вићентија Поповића из Беча (1719-1720), Београд: *Мешовита грађа - Miscellanea*, 31, 137-148.

Шулетић, 2011: Н. Шулетић, Берат патријарха Калиника I, Нови Сад: *Зборник Матице српске за историју*, 83, 97-104.

Noradounghian, 1897: *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman. Traités, conventions, arrangements, déclarations, protocoles, proces-verbaux, virmans, berats, lettres patentes et autres documents relatifs au droit public extérieur de la Turquie*, (red. Gabriel ef. Noradounghian), tome I, 1300-1789, Paris: Librairie Cotillon. F. Pichon, Successeur.

Литература

- Бешлин, 2017: Б. Бешлин, *Евгеније Савојски и његово доба*, Нови Сад: Матица српска.
- ИСН III-1: Група аутора, *Историја српског народа*, III-1 (ур. Радован Самарцић), *Срби под туђинском влашћу 1537-1699*, Београд 1994.
- ИСН IV-1: Група аутора, *Историја српског народа*, IV-1, (ур. Славко Гавриловић), *Срби у XVIII веку*, Београд 1994.
- Давидов, 1994: Д. Давидов, *Српске привилегије царског дома хабзбуршког*, Нови Сад - Београд: Галерија Матице српске - Светови - Балканолошки институт САНУ.
- Ђорђевић, 2018: М. Ђорђевић, *Ecclesia et religiosa*. Српски митрополити и аустријска власт у Србији 1718-1739, Ниш: *Црквене студије*, 15, 519-527.
- Нинковић, 2013: Н. Нинковић, Исаија Антоновић епископ арадски и митрополит карловачки (1731-1749), Нови Сад: *Истраживања* 24, 179-203.
- Пузовић, 2022: Ј. Пузовић, Никола (Димитријевић) као епархијски егзарх (1714-1726) и вршачки епископ (1726-1728), Нови Сад: *Темишварски зборник*, 14, 7-29.
- Симеоновић Чокић, 2008.²: С. Симеоновић Чокић, Српске привилегије, Војводина, II, Од Велике сеобе (1690) до Темишварског сабора (1790), Нови Сад 2008.², 48-86
- Точанац, 2007: И. Точанац, Београдска и Карловачка митрополија. Процес уједињења (1722-1731), Београд: *Историјски часопис* 55, 201-217.
- Точанац, 2008: И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори 81718-1735*, Београд: *Историјски институт*.
- Швикер, 1998: Ј. Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад: Матица српска.
- Györe, 2014: Z. Györe, *Habzburška Monarhija 1526-1792*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Aleksa M. Popović

LA JURIDICTION SUR LES DIOCÈSES ORTHODOXES DU BANAT DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE (1690-1739)

Résumé

L'article analyse le texte des privilèges et autres actes constitutifs qui régissaient la juridiction de l'Église orthodoxe serbe du Banat dans la première moitié du XVIIIe siècle. Les grands conflits de la fin du XVIIe siècle et de la première moitié du XVIIIe siècle ont profondément et fortement influencé le développement historique du peuple serbe et ont laissé des conséquences à long terme. L'organisation du

Patriarcat de Pech a été sérieusement modifiée pendant cette période. Sur le territoire de la monarchie des Habsbourg, l'Église serbe a été réorganisée sur la base des Priviegies, sous la juridiction du patriarche Arsenije III. Le soutien à l'unité spirituelle de l'église a été exprimé à chaque occasion. Puisqu'au moment où les privilèges ont été accordés, le Banat était sous la domination des Habsbourg, mais a été renvoyé sous la domination de l'Empire ottoman, le Banat a été aussi renvoyé sous la juridiction immédiate du nouveau patriarche de Pech, Kalinik I. La paix de Passarowitz a apporté de nouveaux changements territoriaux, qui comprenaient l'arrivée du Banat sous la domination des Habsbourg. L'un des principaux enjeux privilégiés de la période 1718-1739 était l'unité de l'organisation ecclésiastique. Sur la base des documents et de la littérature pertinents, il est conclu qu'en le plaçant sous la juridiction de la métropole de Belgrade, le texte original des privilèges a été violé, qui stipule que les diocèses du Banat sont directement soumis au patriarche Arsenije III (en conséquence - aux métropolitains de Karlowitz), mais, compte tenu de la clause restrictive, le souverain a utilisé le droit d'interpréter les privilèges.

Les mots clefs : le peuple Serbe, la Monarchie Habsbourgeoise, la Métropole de (Belgrade-) Karlowitz, la Neo-acquistique, le XVIIIe siècle.